

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

1-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гүўалық берилген.*

1-сан 2024
декабрь

Шөлкемлестирүүшилер:

Қарақалтақстан Республикасы Халық билимлендириў Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалтақстан филиалы

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Ерполат АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Интизар АБДИРИМОВА
Мавлюда АЧИЛОВА
Нуриддин АЧИЛОВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ
Марифжон АХМЕДОВ
Умида БАҲАДИРОВА
Фархад БАБАШЕВ
Ботир БОЙМЕТОВ
Гулзода БОЙМУРОДОВА
Шахло БОТИРОВА
Маманазар ДЖУМАЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Алишер ЖУМАНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Холбой ИБРАГИМОВ
Умида ИБРАГИМОВА
Лола ИСРОИЛОВА
Меруерт ПАЗЫЛОВА
Асқарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Захия НАРИМБЕТОВА
Мехри НАРБАШЕВА
Улфат МАҲКАМОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Нуржан МАТЧАНОВ
Сафо МАТЧОН
Шукурулло МАРДОНОВ
Шахсанам МАГУПАЕВА
Лобар МУХТОРОВА

Камаладин МАТЯКУБОВ
Раъно ОРИПОВА
Бахтиёр РАХИМОВ
Фуркат РАЖАБОВ
Сайёра РАХМОНОВА
Арзы ПАЗЫЛОВ
Барлықбай ПРЕНОВ
Дилшода САПАРБАЕВА
Феруза САПАЕВА
Зайниддин САНАҚУЛОВ
Қаххор ТУРСУНОВ
Амина ТЕМИРБЕКОВА
Нурзода ТОШЕВА
Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Гулноз ТУРАЕВА
Гулмира ТОЖИБОЕВА
Тажибай УТЕБАЕВ
Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Дилбар ҚАРШИЕВА
Вохид КАРАЕВ
Гулмира ҚАРЛЫБАЕВА
Дилбар ҚОДИРОВА
Ризамат ШОДИЕВ
Абдушукур ШОФҚОРОВ
Дилфуза ШАББАЗОВА
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Гулрухсор ЭРГАСHEBA
Гавхар ЭШЧАНОВА
Қонысбай ЮСУПОВ

Отабоева З.Ф. Talabalar o'rtasida hamkorlik madaniyatini rivojlantirishning klaster metodini ta'siri va afzalliklari	204
Химматалиев Д.О., Киличова М.С., Хамидова С. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларига инглиз тили фанини ўқитишга дифференциал ёндашув	208
Коккозова Ж.Ж. Талабаларни методик фаолиятга тайёрлашда таянч компетенцияларини ривожлантириш технологиялари	220
Ҳамраева Г.Р. Олий таълим муассасалари талабаларини дарс машғулотлари жараёнида рақамли компетенцияларини баҳолаш усуллари	227
Asqaralievа M.A. Ta'lim tizimida xalqaro baholash dasturlarining zarurati	236
Axmedova I.A. Mulkdorlar sinfini tugatilishining ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari	243
Ubaydova M.E., Abdullayev M.Q. Chaqiriqqa qadar boshlang'ich tayorgarlikni tashkil etish va uni o'qitishda mustaqil ish vazifalarni rivojlantirish metodikasi	252
Alijonova M.R. Bo'lajak mutaxassislarda integrativ yondashuv asosida kreativlikni rivojlantirish	261
Kamolova F. Biologiya fanini o'qitishda raqamli texnologiyalar	265
Qurbonova F.M. Talabalarida koperatsion yondashuv asosida pedagogik kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish usullari	270
Soliyev O.S. Ta'lim jarayonida zamonaviy axborot va ijtimoiy texnologiyalarning tutgan o'rni	274
Jo'rayev M.M. Pedagogika universiteti ta'lim muhitining kasbiy faoliyatga yo'naltirish funksiyasini amalga oshirish muammolari	279
Qurbonova F.M. Bo'lajak pedagoglarni kasbiy rivojlanishida koperatsion (hamkorlik) yondashuvning o'rni va ahamiyati	284
Nurmatova Sh.Sh. Xorijiy davlatlarning darsga ijobiy munosabatlar shakllantirish strategiyalari	289
Bektursinova L.X. O'qituvchining imidjini shakllantirish	294
Mamadaliyev K.R. Pedagogika ta'lim yo'nalishlarini yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratishda o'quv jarayoni loyihalarini tuzish	300
Мирзорохимов О.К. Инклюзивное образование – это обучение детей с ровесниками	310
Буранова Н.Ш. Опытно-экспериментальная работа по развитию исследовательской деятельности учащихся 6-8 классов на уроке внеклассного чтения	314
Xatamova G.K. Educational reforms and prospects in Uzbekistan	321

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Davlatova M.A., To'rayeva G.T. O'rta Osiyo va Turkiya fani tarixida Ali Qushchining riyoziyot va handasa ilmlariga qo'shgan hissasi	327
Abdullayeva G.Sh. O'zbekiston respublikasi sharoitida migratsiya jarayonlarining tahlili	332

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Mirsanov U.M., Ravshanova G.A. Oliy ta'lim muassaslarida dasturlash tillarini o'qitish samadorligini oshirishda xorijiy davlatlarning tajribalaridan foydalanish	337
Qulmurodov I.E. Umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarning geometrik tasavvurlarini shakllantirishda uch o'lchovli o'quv vositalardan foydalanish muammolari	344
Abduqodirova P.T. Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitishga oid turli yondashuvlar	349
Abdiraxmanov A. Matematika o'qitish metodikasining predmeti, taraqqiyoti, maqsadi va mazmuni	355
Муйдинова М.А., Маматова Г.Ж. SiO ₂ қатлам қўллаш орқали монокристалл кремний асосли фотоэлектрик курилманинг самардорлигини ошириш имкониятини экспериментал ўрганиш	358
Azimov T.D., Axmedova Sh.A. Ortogonal proyeksiyalash usulida nuqtaning fazoviy va epyur chizmalarini dasturida ishlab chiqish to'g'risida	362

PEDAGOGIKA TA'LIM YO'NALISHLARINI YANGI AVLOD O'QUV ADABIYOTLARINI YARATISHDA O'QUV JARAYONI LOYIHALARINI TUZISH

Mamadaliyev K.R.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti v.b.

Таянч сўзлар: yangi avlod o'quv adabiyotlari, fan dasturi, loyihalash, modul, pedagogik texnologiya, ierarxiya pog'ona.

Ключевые слова: учебная литература нового поколения, предметная программа, дизайн, модуль, педагогическая технология, иерархия шаг.

Key words: educational literature of the new generation, subject program, design, module, pedagogical technology, step hierarchy.

O'zbekistonda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risidagi" Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dastur"da Davlat ta'lim standarti talablarini har bir o'quv faniga alohida-alohida belgilab berilganligi tufayli, o'quv mashg'ulotini loyihalash jarayonida bu metodologik asosga dasturilamal sifatida tayanildi.

"Informatika o'qitish jarayonini loyihalash" o'quv fani nazariy va amaliy mashg'ulotlari loyihalari muayyan yoki boshqa istalgan o'quv predmetining nazariy va amaliy mashg'ulotlar loyihalarini tuzish uchun, mazkur uslubiy tavsiyanomada ko'rsatilgan algoritm bo'yicha uch turdagi vazifalar bajarilishi shart bo'lib, bu vazifalarni quyidagicha amalga oshirdik:

Birinchi vazifa. «Informatika o'qitish jarayonini loyihalash» o'quv fanining umumiy jadvallarini tuzish. Buning uchun:

Birinchi navbatda, «Informatika o'qitish jarayonini loyihalash» o'quv fanini o'zaro uzviy bog'liq qismlardan tashkil topgan yahlitlik sifatida tasavvur etib, uni «Eng katta» modul (eng yuqori ierarxiya pog'ona) deb qabul qilindi va shu o'quv predmetining umumiy maqsadi belgilandi.

"Informatika o'qitish jarayonini loyihalash" o'quv fani – eng katta modulning umumiy maqsadi

Informatika o'qitish metodikasi bo'yicha pedagogik faoliyatni o'ziga kasb qilganlarni uzluksiz ta'lim tizimidagi o'quv predmetlarining nazariy va amaliy mashg'ulotlarini olib borish usulining zamonaviysi bo'lgan pedagogik texnologiyaning hududimizga mos milliy model bilimlari bilan qurollantirib, uning mazmun va mohiyatini "Informatika o'qitish jarayonini loyihalash" o'quv predmetini o'qitish jarayoniga tatbiq qilishni, shu asosda o'quv mashg'ulotlari loyihalarini tuzish va uni informatika turkumiga kiruvchi fanlar o'quv mashg'ulotlari loyihalarini tuzishga qo'llash bo'yicha bilimlarni ularning ko'nikmasiga aylantirish va shular asosida talabalarda informatika turkumiga kiruvchi fanlar o'quv mashg'ulotlari loyihalarini tuzish ko'nikma va malakalarini shakllantirish.

Ikkinchi navbatda, o'quv fani ichidagi bilimlarning mantiqiy bog'liqligi va fikrning tugallanganligini inobatga olib, uning ichidagi o'quv materialini bir necha «Katta» modullar (yuqori ierarxiya pog'ona)ga ajratildi va ularning ham maqsadlari aniqlandi (1-jadval).

1-jadval

“Informatika o'qitish jarayonini loyihalash” o'quv fani ichidagi katta modullar va ularning yakunida erishiladigan maqsadlar

Katta modullar nomi	Katta modullar yakunida erishiladigan maqsadlar
<p>Informatika turkumiga kiruvchi fanlar o'quv jarayonini loyihalashda pedagogik texnologiyaning o'rni, pedagogik texnologiyaning ilmiy asoslangan ta'rifi</p>	<p>“Informatika o'qitish metodikasi” ta'lim yo'nalishining yangilangan klassifikatorga kiritilishining zarurligini, informatika turkumiga kiruvchi fanlar o'quv jarayonini loyihalashda pedagogik texnologiyaning o'rni va ahamiyatini, informatika o'quv jarayonini texnologiyalashtirishning ijtimoiy zaruriyati va informatika o'quv jarayonini loyihalash asosi bo'lgan pedagogik texnologiyani ta'lim amaliyotiga joriy etishning dolzarbligi hamda unga yuklatilgan vazifalarni talabalarga tushuntirish. Shuningdek, yer yuzida mavjud yetakchi didaktik tizimlar tahlili asosida pedagogik texnologiya usulining yaratilishi ijtimoiy zaruriyat ekanligi ularning ongiga yetkazish va ular tafakkurida pedagogik texnologiyaning shakllanish tarixi hamda ilmiy asoslangan ta'rifi to'g'risidagi bilimlarni shakllantirish va “Informatika o'qitish jarayonini loyihalash” o'quv faniga tadbiqini ularning ko'nikmalariga aylantirish</p>
<p>Pedagogik texnologiya, uning tarkibiy qismi bo'lgan informatika o'qitish jarayonini loyihalashning</p>	<p>Talabalarda, informatika ta'limini modernizatsiya qilish masalasining dolzarbligini, atrof olamdagi har qanday narsa va hodisalarni bir butunlik – sistema(majmu)lar sifatida ko'rib, ularni tashkil qiluvchi va o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan unsurlarini ham, o'zidan bir pog'ona pastda bo'lgan «Sistema»lar deb, idrok qilish ko'nikmasini hosil qildirish va ta'lim-tarbiya sohasida «Sistemali yondashuv» tamoyilini qo'llashga o'rgatish va informatika ta'lim-tarbiya sohasida sistemali yondashuv tamoyili asosida o'qitish jarayonini loyihalashni ularning ko'nikmasiga aylantirish</p>

Pedagogik texnologiya va uning tamoyillari asosida informatika o'quv jarayonini loyihalashning	Talabalarda pedagogika ilmining tadqiqod ob'ekti, predmeti, maqsadi va yechilishi shart bo'lgan masalalari, informatika sohasida faoliyat ko'rsatayotgan pedagogikaning faoliyat turlari, "Informatika o'quv jarayonini loyihalash" fani ob'ekti, predmeti, maqsad va vazifalarini, informatika turkumiga kiruvchi fanlar o'quv mashg'ulotlarini loyihalarini tuzishda pedagog-o'qituvchilarning vazifalarni tushuntirish, ularda, informatika turkumiga kiruvchi fanlarning nazariy va amaliy mashg'ulotlarining loyahasini tuzishga, o'quv mashg'ulotini ssenariysini yozish bo'yicha ko'nikma va malakalarini shakllantirish.
Informatika o'qitish jarayonini loyihalash" fanini o'qitishda pedagogik texnologiyaning	Pedagogik texnologiya tamoyillari asosida "Informatika o'qitish jarayonini loyihalash" fanini o'qitish mazmun va mohiyatini bo'yicha bilimlarni talabalarning ko'nikma va malakasiga aylantirish, shu asosda informatika turkumiga kiruvchi fanlar o'quv mashg'ulotlari loyihalarini tuzishdagi o'rnini ko'rsatib berish.
Pedagogik texnologiya tamoyillari asosida "Informatika o'qitish jarayonini loyihalash" fanini o'quv mashg'ulotlar	Talabalarga, o'quv predmetining materialini ierarxiya pog'onali modullarga ajratib, maqsadlarini belgilashga va har bir kichik modul ichidagi tayanch tushunchalarni aniqlashga hamda nazorat savollarini tuzishga, shuningdek, har bir kichik modulda qo'llaniladigan dars turi, tipi, pedagogik usullar, axborot texnologiya va didaktik materiallarning ko'llanishini o'rgatish hamda pedagogik texnologiya tamoyillari asosida "Informatika o'qitish jarayonini loyihalash" fanini o'quv mashg'ulotlar loyahasini tuzish ko'nikmalarini shakllantirish.
Informatika turkumiga kiruvchi fanlar o'quv mashg'ulotlari loyihalarini	"Informatika o'qitish jarayonini loyihalash" fanini o'quv mashg'ulotlar loyihalarini andoza sifatida ko'rb, pedagogik texnologiya tamoyillari asosida informatika turkumiga kiruvchi fanlar o'quv mashg'ulotlari loyihalarini tuzish modelini ishlab chiqishni o'rgatish va uni ta'lim jarayoniga qo'llash bo'yicha ko'nikma va malakalarini shakllantirish.

Uchinchi navbatda, har bir «Katta» modul ichidan mantiqan bog'langan, shu bilan birgalikda bir juft soatda talabalarga yetkazilishi lozim bo'lgan bilimlar majmularini «O'rta» (o'rta ierarxiya pog'ona) modullarini ajratib, ularning ham maqsadlari belgilandi (2-jadval).

2-jadval

"Informatika o'qitish jarayonini loyihalash" o'quv fani birinchi katta modullari va ularning tarkibidagi o'rta modullar hamda ularning yakunida erishiladigan maqsadlar

<p>Birinchi katta modulning nomi</p>	<p>O'rta modullar, ularning tartib raqamlari bilan mashg'ulot turi va mavzuning nomi</p>	<p>O'rta modullar yakunida erishiladigan maqsadlar</p>
<p>Informatika turkumiga kiruvchi fanlar o'quv jarayonini loyihalashda pedagogik texnologiyaning o'rni, pedagogik texnologiya-ning ilmiy asoslangan ta'rifi</p>	<p>1.1. Nazariy mashg'ulot Informatika o'quv jarayonini texnologiyalashtirishning zarurligi va pedagogik texnologiyaning ilmiy asoslangan ta'rifi</p>	<p>Informatika turkumiga kiruvchi fanlar o'quv jarayonini loyihalashda pedagogik texnologiya-ning o'rni va ahamiyatini, informatika o'quv jarayonini texnologiyalashtirishning ijti-moiy zaruriyati va informatika o'quv jarayonini loyihalash asosi bo'lgan pedagogik texnologiyani ta'lim amaliyotiga joriy etishning dolzarbligi hamda unga yuklatilgan vazifalarni, yer yuzidagi asosiy didaktik tizimlarni tahlil qilib berib, pedagogik texnologiya usulini paydo bo'lish shart-sharoitlari va uni yaratilishining qonuniy tarzda zarur ekanligini, talabalar tafakkurlariga yetkazish va uning o'qitish jarayonini loyihalashdagi o'rni ularga tushuntirib berish.</p>
	<p>1.2. Amaliy mashg'ulot Yer yuzidagi asosiy didaktik tizimlar va pedagogik texnologiya-ning yaratilish shart-sharoitlari</p>	<p>Talabalarning avvalgi nazariy mashg'ulot davomida olgan bilimlarini, o'zlariga aytirish yo'li bilan, bu bilimlarga nisbatan ularda ko'nikma hosil qildirish.</p>
	<p>1.3. Nazariy mashg'ulot Pedagogik texnologiyaning yuzaga kelish tarixi va ularning ilmiy asoslangan ta'rifi, ularning "Informatika o'qitish jarayonini loyihalash" o'quv faniga tadbiqu</p>	<p>Pedagogik texnologiya paydo bo'lishidan avvalgi an'anaviy usullar va yangi usullarni yaratish yo'lidagi urinishlar hamda ularning natijasida pedagogik texnologiya paydo bo'lganligi to'g'risidagi bilimlarni va pedagogik texnologiyaning ilmiy asoslangan ta'rifini, talim oluvchilar ongiga yetkazish va "Informatika o'qitish jarayonini loyihalash" o'quv faniga tadbiqu ularga o'rgatish.</p>
	<p>1.4. Amaliy mashg'ulot Pedagogik texnologiyaning yaratilish tarixi va ilmiy asoslangan ta'rifi va ularning "Informatika o'qitish jarayonini loyihalash" o'quv predmetiga tadbiqu</p>	<p>Avvalgi nazariy mashg'ulot davomida egallangan bilimlarni talim oluvchilardan takroran so'rab, bu bilimlarni ularning ko'nikmalariga aylantirish va "Informatika o'qitish jarayonini loyihalash" o'quv faniga tadbiqu bo'yicha bilimlarni ularga o'rgatish va malakalarini shakllantirish.</p>

Izoh. Hisobot sahifalarini ixchamlashtirish maqsadida, faqat birinchi katta modul va uning tarkibiga kiruvchi o'rtta modullar va uning kichik modullarini keltirdik[1].

Shuningdek, O'zbekistonda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risidagi" Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" hamda Respublika Prezidentining yosh avlod fazilatlariga qo'yayotgan talablarini inobatga olib, buyuk mutafakkirlarni inson ijtimoiy sifatlariga qo'ygan mezonlar tizimidan "O'quv jarayonini loyihalash" turkumidagi fanlar fan dasturi va o'quv adabiyotlarini yaratishda metodologik asos sifatida foydalaniladi.

Ular quyidagilar:

Aqlli va bilimli. Mustaqil fikr yurituvchi insonni aqlli deyiladi. Aqlliliyning lug'aviy ma'nosi – mustaqil fikr yuritmoq, bilmoq degani. Shunday ekan, kishi qanchalik ko'p mustaqil fikr yuritib, ko'p bilimga ega bo'lsa, shuncha aqlli hisoblanadi.

Biroq, inson mustaqil fikr yuritmay, boshqalardan eshitganlarini, kitoblardan o'qiganlarini hamda ustoz muallimlar aytganlarini esda saqlab qolib, shu yullar bilan olingan bilimlarga amal qilib yurib talay yutuqlarga erishishi mumkin. Bu holda aql yordamchi vazifani bajarib, inson ko'p ham intellektual kuchini sarflamaydi. Bunday kishilarni aqlli deb bo'lmaydi.

Mustaqil fikr yuritib bilim egallab, bu bilimlarni ma'lum bir tartibda o'zida jamlab yurganlar ko'pgina bilimga ega bo'ladi. Ularni bilimli inson deyiladi. Chin bilimli deb, narsa va hodisalarning tom ma'no va mazmuniga tushunib yetib, ularni tashkil qiluvchi qonuniyatlarini (bilimlarini) bilib olib, o'z tafakkuridan o'tkazib, bu bilimlarni hayotida bir necha bor sinab ko'rib, so'ng ma'lum bir tartibda xotirasida saqlab, ulardan amalda foydalana oladigan kishiga nisbatan aytiladi.

Jamiyatda munosib o'rin egallash uchun, har bir inson mustaqil fikr yuritib, bu bilimlarni tartibi bilan o'zida jamlab, ko'p bilimga ega bo'lishi va bu bilimlarni amalda qo'llay olishi lozim.

Imon va e'tiqodli. Imon, bu kishining biron-bir narsaga astoydil ishonishi. Bu ishonch Tangri taolaga nisbatan bo'ladimi yoki biron-bir shaxsgami yoxud qandaydir voqelikkami, baribir, inson shu narsa yoki hodisaga astoydil ishonsa, u o'zida shunga nisbatan imon hosil qilgan bo'ladi.

"E'tiqod" tushunchasi lug'atlardagi "Ishonch", ya'ni "Imon" tushunchasi bilan ma'nodosh sifatida ko'rsatilgani bilan, bu sinonim so'zlarning orasida farq bor. Imon, ishonish bo'lsa, e'tiqod shu narsaga ishongan holda unga to'liq amal qilishlikni bildiradi. Imonsiz e'tiqod bo'lmaydi, imondan maqsad, ishongan narsasiga doimo amal qilishlikdir. Bunda, kishi ishonayotgan narsasiga rostdan

ishonishini amaliy harakatlar bilan tasdiqlaydi, natijada unda shu narsaga imon barobarida e'tiqod ham hosil bo'ladi.

Barcha muqaddas kitoblarda ishongan narsasiga doimo amal (e'tiqod) qilishlikka e'tibor berilgan. Demak, imon va e'tiqod degani, biron narsaga chin dildan ishonish va unga doimo amal qilib yurishlikdir.

O'z yurtining munosib farzandi, zamon talabiga to'liq javob beruvchi inson bo'lishlik uchun, albatta, mustaqil fikr yuritib bilimli, imonli va e'tiqodli bo'lishlik talab etiladi.

Mehr va muhabbatli. Mehr va muhabbat deganda, insonni tabitda mavjud bo'lib, uni zavqlantirgan narsasiga mayl qo'yishidir. Insonning mehri dunyodagi har qanday narsa yoki hodisaga tushishi mumkin. Kishining nazari tushib uni zavqlantirgan biron-bir narsa yoki hodisani beixtiyor yana ko'rgisi, uni his qilgisi kelib, unga intilsa, demak uning shu narsa yoki hodisaga mehri tushgan hisoblanadi. Mehrning yuqori darajasi muhabbatdir.

Sinov uchun, bu o'tkunchi dunyoga kelgan har qanday kishi, o'z ruhini pok tutib, mustaqil fikr yuritish orqali bilim hazinasiga, imon va e'tiqodga hamda muhabbat egasi bo'lishi lozim. Aks holda, bu dunyodan savoblar to'plab ketish o'rniga gunohlar orttirib ketadi.

Aхлоq va odobli. "Ahloq" va "Odob" tushunchalari mazmunan biri-biriga yaqin bo'lib, jamiyatda e'tirof etilgan xulq normasiga imon keltirib, ularga e'tiqod qilishlikni bildiradi. Ahloq va odob – kishining jamiyat orasida o'zini qanday tutishi, odamlar bilan qay yo'sinda muomala qilishi, o'z turmushi, bo'sh vaqtini qanday tashkil etishi, tashqi qiyofasi qanday bo'lishi lozimligiga tegishli qoidalarni o'z ichiga oladi. Ahloq va odob qoidalariga-to'g'ri so'zlik, sharm-hayo, dilbarlik, kamtarlik, xushmuomalalik, ozoda va saromjonlik hamda boshqa ko'pgina ijobiy ijtimoiy sifatlar kiradi. Axloq va odob ta'lim-tarbiya va amaliy tajriba jarayonida shakllanadi hamda rivoj topadi.

Aхлоq va odob muayyan jamiyat va davr talabidan kelib chiqib o'zgarishlarga uchrashi, taraqqiy etishi yoki so'nishi mumkin. Har bir xalqning yoki millatning o'ziga xos axloqi bilan birga, umumbashariy odob me'yorlari ham bor. Bunday odob me'yorlari jamiyatning umumiy rivojiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Markaziy Osiyo xalqlari odobshunoslik sohasida boy merosga ega. Axloq va odobga oid fikrlar Quroni karim va Hadisi sharif, "Avesto" kitobi, qadimgi turk bitiq-lari va boshqa yozma manbalarda o'z ifodasini topgan. Bulardan tashqari o'rta asr va zamonaviy yozuvchi va shoirlar asarlarida hamda pandnoma va o'gitlar, odobnomalarda, xalq pedagogikasida, diniy-falsafiy risolalarda axloq va odob masalasiga keng o'rin berilgan.

So‘zsiz, mustaqil fikr yurituvchi imon va e‘tiqodli, dili muhabbatga to‘la, ibratli ahloq va odobga ega inson baxt degan ne‘matga erishgan bo‘ladi.

Mulkiy munosabatga ega. Yosh avlodda mulkka bo‘lgan to‘g‘ri munosabatni shakllantirish uchun, bu ishni amalga oshirmoqchi bo‘lgan kishilar, avvalo, “Mul’k”, “Mul’k shakllari” va ulardan kelib chiqadigan “Mul’kiy munosabatlar”, “Mul’kni xususiylashtirish”, “Mul’kdor”, “Mul’kiy jinoyatlar”, “Mul’kiy zarar”, “Mul’kni xatlash” kabi tushunchalar to‘g‘risidagi bilimlarga ega bo‘lib, bu bilimlarni yosh avlodga yetkazishlari lozim.

Mul’k – moddiy va ma‘naviy ne‘matlarning alohida olingan kishilar yoki yuridik shaxslar egaligida bo‘lishidir. Mul’k ob‘ekti yer, suv, yer osti boyliklari, korxonalar, bino, inshootlar, mashina va uskunalalar, tayyor mahsulot, pul, qimmatli qog‘ozlar, san‘at va adabiyot asarlari, ilmiy va texnikaviy ishlanmalar va boshqalar bo‘lishi mumkin.

Moddiy va ma‘naviy ne‘matlarni amalda o‘zlashtiruvchilar, ya‘ni egalari, mul’k sub‘ektlari hisoblanadi. Bularga ayrim kishilar, oilalar, jamoalar va nihoyatda davlat kiradi.

Mul’kdan amalda foydalanib, bundan naf ko‘rish mul’kni tasarruf qilish hisoblanadi. Bunday tushunchalarni bilib olib, ulardan hayotda to‘g‘ri foydalanadigan insonni mul’kiy munosabatga ega kishi deyiladi.

Yosh avlodda mul’kiy munosabatni to‘g‘ri shakllantirish, jamiyatda tinchlik va osoyishtalikni saqlashlikka, kishilar orasidagi iqtisodiy munosabatlarni to‘g‘ri olib borishlikka, jamiyatda obod va farovon hayotni barpo bo‘lishligiga hizmat qiladi.

Mehnatsevar va shijoatli. Insonning o‘ziga va jamiyatga foyda keltiruvchi maqsadga muvofiq harakati, mehnat deyilishini hamma biladi. Mehnat, kishilik hayotining asosiy sharti, chunki u tufayli insoniyatning yashashi uchun zarur bo‘lgan moddiy va ma‘naviy ne‘matlar yaratiladi. Mehnat orqali inson tabiatdagi narsalarni o‘ziga moslashtirib o‘zgartiribgina qolmay, balki o‘zi ham barkamollashib boradi, uning aqliy va jismoniy qobiliyatlari o‘sadi. Shuning uchun ham yoshlarda mehnatsevarlik fazilatini shakllantirish zarur.

Mehnat tarbiyasi kishidan ijtimoiy foydali mehnatga ichki ehtiyoj, intizom, tashkilotchilik, tashabbuskorlik, ishchanlik, shijoatlilik singari ijtimoiy sifatlarni shakllantirishga hizmat qiladi.

Mehnat tarbiyasi falsafiy-pedagogik tushuncha bo‘lib, “Mehnat ta‘limi”, “Kasbga yo‘naltirish”, “Politexnik ta‘lim” singari tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Bolalarga mehnat tarbiyasini berishda bog‘cha, maktab, kollej, akademik litsey hamda oliy o‘quv yurti kabi ijtimoiy pedagogik muassasalar katta o‘rin tutadi.

Huquqiy va ekologik madaniyat. Hozirgi davrda o‘sib kelayotgan avlodning huquqiy va ekologik madaniyati jamiyatimiz taraqqiyotida muhim. Shuning uchun ham O‘zbekistonda “Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturi” qabul qilingan.

Ushbu dasturda ta’kidlanganidek, yuksak huquqiy madaniyat demokratik jamiyat poydevori hamda davlat huquqiy tizimini yetukligining ifodasidir. U jamiyatdagi turli hayotiy jarayonlarga faol ta’sir ko‘rsatuvchi fuqarolar, barcha ijtimoiy guruhlarning jiplashuviga ko‘maklashuvchi, jamiyatning yaxlitligi hamda botartibligini ta’minlovchi va mustahkamlovchi omildir. Qonunni hurmat qilish, huquqiy demokratik jamiyatning siyosiy va huquqiy tizimlarining samarali faoliyat ko‘rsatishining asosiy talablaridan biri hisoblanadi.

Ekomajmular hayotiga insonning haddan ziyod aralashuvi, bu sistemadagi muvozanatning buzulishiga va ekologik muammolarni kelib chiqishiga olib keladi. Tabiiy ekomajmular buzilish jarayonida shu majmuning unsuri va biosferaning tarkibiy qismi bo‘lgan inson ham jabr ko‘radi.

Yoshlarimiz tarbiyasida, biz uchun birinchi bo‘lgan masala, bu yosh avlodni ekologik madaniyatini shakllantirish va ekologik faol kishilarga aylantirish. Ekologik faol kishilar deganda, ekologiya va tabiatni muhofaza qilish masalalari bo‘yicha qabul qilingan qonunlarni bilib olib, ularga doimo amal qilib yurishlik hamda bu qonunlar buzilgan joyda, bu hodisaga murosasiz bo‘lishlik tushuniladi.

Sog‘lom va ezgu niyatli. Sog‘liq, inson ijtimoiy mohiyatining ajralmas qismi bo‘lib, uning ijobiy ijtimoiy sifatlaridan, ya’ni fazilatlaridan biridir. Mutlaqo sog‘ kishi deb, ham jismonan, ham ruhiy, ham aqliy jihatdan salomat bo‘lgan kishiga nisbatan aytiladi. Demakki, chin salomat odamning ruhi baqquvat, aqli raso, tanasi esa yaxshi rivojlangan bo‘lishi shart.

Jismoniy salomat odam, o‘z tanasining egasi bo‘ladi. Ya’ni, u barcha a’zolarini o‘ziga bo‘ysundirib, istagan jismoniy ish va mashqlarni bajara oladi.

Aql tarbiyasi bilim egallash bilan amalga oshirilishi munosabati bilan, inson doimo bilim olish jarayonida bo‘lmog‘i lozim. Bu ishda hal qiluvchi rolni inson o‘ynaydi. Hech qanday ota-ona, yoru birodar hamda o‘qituvchi va murabbiylar, kishi miyasini “Yorib”, aqlini charhlab, ichiga bilim solib qo‘ymaydi. Bu ishni faqat inson o‘zi bajaradi, qolgan barcha odamlar unga yo‘l ko‘rsatishi va bilim egallashi uchun yordam berishi mumkin xolos. Aqlini rivojlantirib borish, yuksak bilim va malakalarga ega bo‘lish faqat kishining o‘ziga, sa’yi-harakatiga bog‘liq.

Ruhiy salomatlik, kishining hayot-momotida yetakchi o‘rin egallaydi. Ruhiiy salomat deganda, kishining qilgan niyatlari va oldiga qo‘ygan maqsadlari

tushuniladi. Ruhiiy salomat bo'lishlik uchun, har bir ishni boshlashdan oldin, to'g'ri niyat qilish talab etiladi. To'g'ri niyat qildi deganda, faqat ezgu niyat tushuniladi. Ezgu niyatning zaminida ta'ma yotmaydi. Falon ishni qilsam boyib ketardim yoki shu ishni qilsam menga ancha foyda bo'lardi kabi niyatlar ta'magarlik hisoblanadi. Muayyan ishni qilsam xalqqa yordamim tegar edi yoki bu ishmdan falonchiga katta naf tegar edi deyishlik ezgu niyat hisoblanadi. Afsuski, ko'p kishilar faqat o'zini foydasini ko'zlab niyat qiladi. Bunday niyatlar ilohiiy kuchlar tomonidan ijobat qilinmaydi. Qilingan taqdirida ham, kishiga boylik va farovonlik olib kelsada, uning tinch va baxtli hayotini kafolatlamaydi. "Undaylarga, u dunyoda ham hech qanday nasiba yo'qdir" deyilgan Qur'oni karimda.

Milliiy g'ururga ega va vatanparvar. Yosh avlodda milliiy g'ururni shakllantirish uchun, avvalom bor, ularda insoniiy g'ururni rivojlantirish zarur. Chunki, milliiy g'urur faqat insoniiy g'urur zaminida shakllanadi va rivojlanadi.

Insoniiy g'urur kishida yoshligidan o'z-o'zidan shakllana boshlaydi, faqat uni so'ndirmaslik kerak. Bolani mustaqil fikr yuritib, mustaqil ravishda biron bir ishni bajarishga o'rgatish, undagi insoniiy g'ururni rivojlantiradi. Bolalardagi insoniiy g'ururni susaytirmasdan, ularga ko'proq mustaqil fikr yuritishga va mustaqil ravishda ishlarni bajarishga imkon yaratish orqali, bu g'ururni ozuqlantirib turish lozim. Ma'lum bir vaqt o'tganidan keyin, bu insoniiy g'urur kishining ma'naviiyati (hayot tarzi)ga aylanib, unda milliiy g'ururni paydo bo'lishiga zamin tayorlaydi.

Milliiy g'urur fazilati, odamga tabiatan berilgan insoniiy g'urur va millat to'g'risidagi bilimlar negizida shakllansa, o'ta murakkab ijtimoiy hodisa bo'lgan vatanparvarlik tuyg'usini insonning ongiga singdirish va shu ruhda tarbiyalash talab etiladi.

Bugungi kunda vatanparvarlik alohida ta'limiiy qadriyat sifatida namoyon bo'lmoqda. Vatanparvarlik tarbiyasini ta'limning turli bosqichlarida amalga oshirishda o'qituvchi va murabbiylar bilan bir qatorda, ota-ona, ommoviiy axborot vositalari, badiiiy adabiyotlar muhim vosita bo'lib xizmat qilishi ilmiy asoslangan.

Tolerant va insonparvar. Tolerantlikning lug'aviy ma'nosi, sabr-toqat degan tushunchani bildiradi. Mazmunan uni bag'rikenglik desa ham bo'ladi. Tolerantlik – bag'rikenglik: o'zgalarning turmush tarzi, xulq-atvori, odatlari, his-tuyg'ulari, fikr-muloazalari, g'oyalari va e'tiqodlariga toqatli bo'lish. Hozirgi dunyoda tolerantlik o'ta muhim ahamiyat kasb etmoqda. Iqtisodiiyotning globallashuvi va yanada integrallashuvi, mobillashuvi, kommunikatsiiyalarning

tez rivojlanishi, keng miqyosli aholini ko'chib yurishi, millatlararo nikohlar jamiyatda tolerantlik tamoyilini ahamiyatini kuchaytiradi.

Insonparovarlik – insonning qadri, erkinligi, baxt-saodati, teng huquqligi to'g'risida, insoniylikning barcha tamoyillarini yuzaga chiqarish uchun shart-sharoitlar yaratib berish haqida g'amho'rlik qilishni ifodaydi. Insonparvarlik, odamlarga mehr-muhabbat bilan munosabatda bo'lish, ularni hurmat qilish, insonning moddiy farovonligini yuksaltirish va kishilarda yuksak ma'naviy fazilatlarni rivojlantirishga g'amho'rlik qilish demakdir. Unga ko'ra, dunyoda qimmatli narsa insondir, butun mavjudot, borliq, uning baxt-saodatiga xizmat qilishi lozim. Inson taqdiri, xalq manfaatlari, mamlakat kishilari va jahondagi barcha insonlar xaqida g'amxo'rlik insonparvarlikning asosiy g'oyasidir.

Ko'rib turganimizdek, insonparvqarlik borib tolerantlikka taqalar ekan. Tolerantlik va insonparvarlik bir butun narsaning ikki tomonini ifodalaydi.

Adabiyotlar:

1. Tojiev M., Mamadaliev K. Informatika o'qitish jarayonini loyihalash. O'quv qo'llanma/ T.: "Fan va texnologiya markazining bosmaxonasi", 2013. - 160 b.
2. Ziyomhammadov B. Barkamol avlodni voyaga yetkazish sirlari. T.: "Lider Press", 2009.
3. Ziyomhammadov B., Tojiev M. Pedagogik texnologiya – zamonaviy o'zbek milliy modeli. T.: "Lider Press", 2009.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada pedagogika ta'lim yo'nalishlari yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratishda o'quv jarayoni loyilarini tuzish, loyiha tuzishda qo'yiladigan talab va vazifalar, ularni ta'lim sifat-samaradorligini oshirishdagi o'rni ko'rsatib berilgan. Shuningdek "O'quv jarayonini loyihalash" turkumidagi fanlar fan dasturi va o'quv adabiyotlarini yaratishda metodologik asos sifatleri ochib berilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются образовательные направления педагогики составление проектов учебного процесса при создании учебной литературы нового поколения, требования и задачи, предъявляемые при составлении проекта, их роль в повышении качества и эффективности образования. Также раскрываются качества методической основы при создании предметной программы и учебной литературы по дисциплинам серии "проектирование учебного процесса".

SUMMARY

This article examines the educational directions of pedagogy, the drafting of the educational process in the creation of educational literature of a new generation, the requirements and tasks presented in the preparation of the project, their role in improving the quality and effectiveness of education. The qualities of the methodological basis for the creation of a subject program and educational literature on the disciplines of the series "designing the educational process" are also revealed.

ISSN 2181-7138

Т. Н. Қары Ниязий атындағы Өзбекстан педагогикалық
илим-изертлеу институтының Ж. Орынбаев атындағы Қарақалпақстан филиалы

**«МУҒАЛЛИМ ХӘМ ҮЗЛИКСИЗ
БИЛИМЛЕНДИРИҰ»**

№ 1

Нөкис — 2024

Басып шығыуға жууапкер:

А. Тилегенов

Баспаға таярлаған:

А. Тилегенов, Р. Утепов

Компьютерде таярлаған:

П. Реймбаев

Мәнзил: Нөкис қаласы, Ерназар Алакөз көшеси №54

Тел.: 224-23-00

e-mail: uzniipnkkf@mail.uz,

mugallim-pednauk@mail.uz

www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жууап қайтарылмайды, журналда жәрияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Муғаллим хәм үзликсиз билимлендириу» журналынан алынды, деп көрсетилиуи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледди. Мақалада келтирилген мағлыуатларға автор жууапкер.

Оригинал-макеттен басыуға рухсат етилди 12.01.2024. Форматы 70x100¹/₈

«Таймс» гарнитурасында офсет усылында басылды.

Шәртли б.т. 27 . Нашр. т. Нусқасы _____ Буйыртпа №